Число 32-33 (486-7) Рік вид. XI. 25 серпня 1935 р. Ціна 2 фр. Prix 2 fr.

Париж, 25 серпня 1935 року.

Цими днями відомий французький журналіст Стефан Лозан нагадує про п'ятнадцяті роковини перемоги над Вислою, яка поклала край наступові червоної орди на захід. В присвяченій цій історичній події передовиці у паризькій ґазеті «Le Matin», нагадавши про відомі деталі блискучого манєвра польської армії, що привів до повної паразки сильного супротивника, автор переходить до того, що відоме менше, до того, чого не знають. Він оддає належне нелюдському зусиллю польських жовнірів, опиняється на наслідках перемоги і говорить: «А про що знають ще менше, то це про ту небезпеку. від якої врятувалася тим не сама лише Польща, але й Европа».

До тих слів видатного публіциста не можемо ми не додати й кільки своїх ще про де-що, чого не знають, а коли й знають, но не люблять сьогодня згадувати. Говоримо про участь активну в кампанії 1920 року армії Української Народньої Республіки. Військо бо наше своїми чинами спричинилося до тієї перемоги й тим самим до врятування миру й порядку в Західній Европі. Невелика числом, але сильна духом армія українська вписала блискучі сторінки в одновлену історію нашої збройної сили своїми витриманими й послідовно переведеними операціями, які стали в допомозі орґанізації перемоги. Доволі нагадати активне утримання нею лінії Дністра, вдалу й швидку ліквідацію прориву московської кінноти між VI-ого польською і українською армією, славну в найтяжчі дні оборону VI-го нашою дивізією Замостя, об яке заломився нестриманий доти рух кінної армії Буденного, енерґійний наступ за Збруч.

І цілком справедливо писалося в статті «Роля армії української в кампанії польсько-російській 1920 року», що її уміщено було на сторінках «Бюлетеню польсько-українського» (ч. 20(107) з 19 травня с. р.) зауважує: «Не наша справа судити, до якої міри, але незаперечним єсть факт, що армія українська, беручи уділ в кампанії 1920 року, спричинилася рівно-ж до переможного закінчення кампанії, яка була рішаючою подією історичною, подією, що заважила на долі не самої Польщі, але й всієї Европи. Бо-ж об той живий мур жовнірів союзних армій польської й української розбилася червона хвиля, що ладна була пойняти цілу цивілізацію заходу».

То факт історичний. Дарма, що про нього сьогодня мовчать.

І сьогодня французький журналіст пише: «в ці дні роковин того серпня, коли п'ятнадцять год тому відновилося чудо на полях каталаціських, це наша черга, що б з того часу не сталося, віддати пошану всім тим, хто на рівнинах Польщі ще раз спинив наступ варварів на захід».

І серед «тих всіх», ми знаємо, знаходилися й героїчні козаки й старшини нашого війська на чолі з його вождями.

І цими словами нагадуємо ми в дні споминів про велику битву, що та подяка цивілізованого світу належить і армії українській.

І їй — честь і хвала.

***

Надрукований в цьому числі огляд україніки по чужих виданнях по-за тим інтересом, який він уявляє сам собою, підкреслює ту прогалину в нашому культурно-науковому апараті, яка де далі дає все більше й більше себе одчувати. Маємо на оці брак у нас спеціяльного наукового журналу, присвяченого українознавству. В цьому відношенні ми не тільки не вбачаємо жадного поступу, але й посунулись далеко назад, коли ще до війни мали «Київську Старину», коли у Львові реґулярно виходили «Записки Наукового Товариства ім. Т. Шевченка», з їх зразково поставленими відділами наукових оглядів та бібліоґрафії. Фактичне перетворення Української Академії Наук у партійну установу, зруйнування історично-філолоґичних її видань, дочасна смерть «України», бо сучасна не має нічого спільного з давньою, ще погіршили це несприятливе становище, яке не мо-

же шкідливо не відбитися на розвитку науки про наш край і його народ.

Отже, на нашу думку, орґанізація періодичного наукового видання, присвяченого питанням українознавства, типу чвертьрічника або двохмісячника, являється одним із чергових завдань, яке ставить перед нами життя в царині діяльности наукової . Наявність по-за межами СССР українських наукових установ, що гуртують коло себе кадри досвідчених учених, сприяє позитивному вирішенню цієї справи. Їм, природнє, належить тут у цій справі, ініціятива. Хочемо сподіватися, що вона не забариться.

Ucraïnica в чужих наукових виданнях од 1933 до половини 1935 року

Продовжуючи наш огляд ucrainic'и в чужих наукових виданнях (диви «Тризуб» 1933 р., ч. 21-22), знову обмежуємося тільки до видань, які виходили в Середній та Західній Европі. Годилось би додати тако-ж огляд того, що писалося про Україну в літературі польській (а в останні часи як раз помічається у поляків збільшення інтересу до українознавства), але це краще виконав би хтось із земляків, що живе у Польщі, бо по-за її межами не так-то легко добути всі польські видання наукового характеру. Так само слід винотувати все, що писалося в літературі російській — совітській (а тако-ж і емігрантській), але ми поки-що обмежуємо своє завдання, так як і в попередньому огляді, занотованням лише того, що появилося про Україну по виданнях німецьких, французьких, анґлійських, чеських — в инших, на жаль, нічого про Україну, за окремими виїмками, не писалося.

За минулі два з половиною роки, так як і в попередніх роках, перед що-до свого інтересу до українознавства ведуть науков[1] журнали німецькі. Систематично стежить за розвитком української історіоґрафії, містячи тако-ж статті на українські історичні теми, берлінський квартальник «Zeitschrift fuer Osteuropaeische Geschichte», видаваний проф. О. Гечем в спілці з кількома иншими істориками. В тих 9 книгах, які появилися після того, як видруковано наш останній огляд в ч. 21-22 «Тризуба» в 1933 році, уміщено такі статті:

V. Mjakotin, Die Vereinigung der Ukraine mit dem Moskauer Staat (1933, т. VII, кн. 3, ст. 321-356). D. Doroschenko, Die osteuropaeische Geschichte auf dem VII internationalen

*) Через брак в друкарні дашків над літерами не можемо, на жаль, в латинській транскрипції українських слів дотримати загально прийнятого тепер правопису. Те-ж стосується і імен авторів та назв статеї, наведених чеською мовою. При читанні просимо не мати на оці.

Historikerkongress in Warschau (т. VIII, кн. 1, 77-78). M. Korduba, Jeremias Wiśniowecki im Lichte der neuen Forschung (1934, VIII, кн. 2, 221-238). D. Doroschenko, Was ist osteuropaeische Geschichte? Zur Abgrenzung der ukrainischen und russischen Geschichte (1934, IX, кн. 1, ст. 21-67). O. Hoetzsch, Michael Hruschevśkyj (1935, IX, кн. 2, 161-164), M. Korduba, M. Hruschevśkyj als Forscher und als Organisator der wissenschaftlichen Arbeit (там-же, ст. 164-173).

Зрецензовано було 11 книжок з української історії. З них Д. Дорошенко зрецензував: 1) Д. Чижевський, Нариси з історії філософії на Україні, Прага, 1931 (VII, 280-282), 2) Ол. Лотоцький, Сторінки минулого, ч. I, Варшава 1932-28 (VII, 282-284), 3) В. Мякотинъ, Прикрѣпленіе крестьянъ Лѣвобережной Украины въ 17-18 вв. Софія 1932 (VIII, 110-114), 4) Київські збірники історії, археології, побуту й мистецтва, т.I., Київ 1931 (VIII, 150-151), 5) Український Архів, т. II, Київ, 1931 (VIII, 151-152), 6) A. Hnilko, Wyprawa Cudnowska w 1660 r., Warszawa 1931 (VIII, 278-281), 7) J. Macourek, Zapas Polska a Habsburkuv o pristup k Cernemu mori na sklonku 16 stol. Praha 1931 (VIII, 421-425), 8) Stan. Srokowski, Z dni zawieruchy dziejowej 1914-1918, Krakôw 1933 (IX, 249-251). М. Кордуба зрецензував: L. Frąś, Obrona Zbaraża w r. 1649, Krakôw 1932 (VII, 113-116). Б. Крупницький зрецензував: Д. Дорошенко, Нарис історії України, 2 т. Варшава, 1932-33 (IX,238-240), І г. Лось-кий зрецензував: Д. Дорошенко, Історія України 1917-1933 рр. Ужгород 1930-32 (VII, 110-113).

В кожній книжці журналу, в рубриці «Zeitschriftenschau» подавано систематичний огляд окремих статей на теми з української історії, друкованих в періодичних виданнях, а під рубрикою «Ukraine» подавано український бібліографичний матеріял.

«Zeitschrift fuer Slavische Philologie», видаваний проф. берлінського університету Фасмером у Липську, приніс, порівнюючи, небагато українського матеріялу: статтю D. Cyżevskoho, «Skovoroda—Studien» (1933, т. X, вип. II, 1-2, ст. 47-59) і два огляди: L. Bilećkyj, Die ukrainische Litteraturwissenschaft in den letzten 15 Jahren (1934, т. XI, в. 1-2, ст. 161-172) і V. Adrianova-Peretz, Die Veroeffentlichungen der «Kommission fuer altes Schrifttum» an der Ukrainischen Akademie der Wissenschaften in Kiev (там-же, 172-176). Надруковано тако-ж дві рецензії: A. Brueckner на: Ів. Свенціцький: Різдво Христово в поході віків, Львів 1933 (1934, т. XI, в. 3-4, ст. 453) і M. Woltner на: K. H. Mayer, Das Igorlied, Berlin 1933 (там-же, см. 259-261).

Бреславський «Jahrbuecher fuer Kultur und Geschichte der Slaven» за останні два з половиною роки подав всього дві статті на українські теми: Hans Koch, Dem Andenken M. Hruschevskyj's (т. XI, в. 1. 1935 р., ст. 3-10) і Hedwig Fleischhacker, Alexej Michajlovic und Bogdan Chmelnyćkyj (там-же, ст. 11-52). Зате подано було багато рецензій і заміток про нові українські книжки і статті в часописах. Отже в т. IX, випуск 1-2 (1933) уміщено рецензії: М.

Антоновича на: І) М. Безручко: Січові стрільці в боротьбі за державність, Каліш 1933 (ст. 455), 2) І. Барщак — Рене Мартель, Іван Мазепа, Львів 1933 (ст. 455), 3) Базар 1921-31, Каліш 1932 (ст. 456); 4) О. Мицюк, Українські хлопомани, Чернівці 1933 (ст. 456), Д. Дорошенко, Нарис української історії, т. І, Варшава 1932 (ст. 456-457); Б. Крупницькому належить рецензія на: «Архів Запорожської Січи», Київ 1931 (ст. 457-458). В томі IX, вип. 3 (1933) уміщено рецензію В. Мякотіна на Д. Дорошенка: «Історія України 1917-1923», тт. 1-2, Ужгород 1930—1932 (ст. 459-462). В томі IX, вип. 4 (1933) уміщено рецензії М. Антоновича на: 1) Ів. Німчук, Українці й оборона Відня 1683 року, Львів 1933 (ст. 629) і 2) В. Біднов, Митрополит Макарій Булгаков, Варшава — 1933 (ст. 631), та А. Флоровського на В. Мякотіна «Прикрѣпленіе крестьянъ Лѣвобережной Украины въ 17-18 вв.», Софія 1932 (ст. 629-630).

В т. X. в. І-2 (1934) уміщено рецензії: В. Крупницького на: 1) І. Борщак, Мазепа — людина й історичний діяч. М. Андрусяк, Зв'язки Мазепи з Ст. Лещинським і Карлом XII, Львів 1933 (ст. 213-216), 2) Ол. Лотоцький, Сторінки минулого, тт. 1-2, Варшава 1932-1933 (ст. 216-218); М. Антоновича на : 1) П. Шандрук, Українсько-московська війна 1920 р., Варшава 1933 (ст. 218), 2) Д. Дорошенко, Нарис історії України, т. 2, Варшава 1933 (ст. 219), 3) Я. Огородник, Григорій Сковорода і Спіноза, «Праці Українського Педагогічного Інституту в Празі», т. II (ст. 219-220). Найбільше рецензій приніс т. X. в. 3-4 (1934), на жаль, здебільшого дуже поверхових. Маємо рецензії М. Антоновича: 1) С. Смаль-Стоцький, Немолів—спогади, «Вістник» 1923, кн. 3 (ст. 591-592), 2) Д. Олянчин, До історії торговлі України з Німеччиною, Жовква 1932 (ст. 592), 3) С. Наріжний, Приняття московських послів в Українській Державі, «Праці Українського Педагогічного Інституту в Празі», т. II (ст. 592-593), 4) Б. Крупницький, Мазепа в освітленні німецької літератури свого часу, Жовква 1932 (ст. 593), 5) Т. Коструба, Гетьман Іван Скоропадський, Львів, 1932 (ст. 593-594), 6) І. Борщак, Григор Орлик, Львів 1932 (ст. 594), 7) В. Січинський, Гравер О. Тарасевич, «Праці Українського Педагогічного Інституту в Празі», т. II (ст. 595), 8) С. Шамрай, Київська сотня на Гетьманщині, «Київські Збірники», т.І. Київ 1931 (ст. 596), 9) А. Яковлів, Українсько-московські договори в 17-18 вв., Варшава 1934 (ст. 597-598), 10) І. Борщак, Шевченко у Франції, Львів 1933 (ст. 598), 11) М. Новицький, На Сир-Дар'ї у ротного командира, Харьків 1931 (ст. 598-599), 12) Д. Дорошенко, Евг. Х. Чикаленко, Прага 1934 (ст. 599-600), 13) Н. Кістяківська, Твори Ів. Некрашевича, Київ 1929 (600), 14) Д. Дорошенко, Фр. Палацький і українська справа, «Праці Українського Педагогічного Інституту в Празі», т. II (601), 15) А. Крезуб, Нарис історії українсько-польської війни 1918-1919, Львів 1934 (602), 16) М. Мухин, Драгоманов без маски, «Вістник» 1934 (602-603), 17) Українська людність в СССР, Варшава 1931 (603-604). Б. Крупницькому належить рецензія на В. Біднова, Адам Зернікав, Варшава 1934 (ст. 600-601).

Місячник «Orient und Occident. Staat.Geselschaft. Kirche», видаваний у Липську під редакцією Ф. Ліба і П. Шуца, присвятив у році 1933 число 14 спеціяльно Україні, яко окремий «Ukrainaheft». Зміст цього числа такий: D. Cyževśkyj, Aus Skovoradas mistischen Schriften (ст. 1-7), його-ж: P. O. Kulisch, ein ukrainischer Philosoph des Herzeus (7-18);; D. Doroschenko, Die ukrainische autokephale Kirche (18-26); D. Cyževśkyj, Aus dem religioesen Leben des ukrainischen Volkes (28-33); F. Lieb, Die Leiden eines grossen Volkes (33-44). Рецензії: Fr. Erleubusch на: «Das geistige Leben der Ukraine», Muenster 1930 (44-46); P. Prokofjev, на «Ukrainer auf Studien im Auslande» (статті Іг. Лоського і П. Кудрявцева) ст. 44-47; D. Cyževśkyj на: В. Скитскій, Соціальная философія Сковороды, Владикавказъ 1930 (ст. 47); Fr. Erleubusch на: А.Ричицкій, Т. Шевченко въ свѣтѣ эпохи, Москва 1931 (ст. 48) і D. Cyževśkyj на: М. Ґніп. «Громадський рух на Україні в 60-х роках». Харьків 1930 (ст. 48).

Місячник «Osteurora», видаваний у Берліні Товариством для дослідження Східньої Европи під ред. проф. О. Геча, відгукнувся на смерть М. Грушевського двома статтями: O. Hoetzsch, Michael Hruschewśkyj (1935, ч. 1, ст. 212-213) і D. Doroschenko, M. Hruschewśkyj 1866-1934 (там-же, ст. 213-216).

Пражський часопис «Slavische Rundschau» наслідком матеріяльної кризи виходив шість разів на рік замісць що-місяця, як давніше. Українського матеріялу друковано в ньому за останні часи дуже мало, хоч у відділі бібліографії для українських книжок і часописів заведено окрему рубрику «Ukraine» замісць колишньої загальної «Osteurora». Із статтей надруковано такі: H. Svencićkyj, Ukrainische Vorarbeiten zum Lexicon der slavischen Altertuemer (1933, ч. 6, ст. 412-414); Ukrainische Buchproduktion 1917-1931 (1934, ч. 2, см. 120-121); A. Poloćkyj, Die neue ukrainische Literatur (1935, ч. 1, ст. 27-36). Рецензія була всього одна: D. D. Zwei ukrainisch-polnische Grenzgestalten — про книги W. Tomkiewicz'a про Яр. Вишневецького і L. Lewick'ого про К. Острожського (1934, ч I, ст 49-51). У відділі некрологів замітки про померших українських діячів і стаття проф. Ярослава Бідла про М. Грушевського в ч. I р. 1935, ст 62-64.

Квартальник «Germanoslavica», видаваний у Празі Німецьким Товариством для славістичних студій, умістив в т. II, випуск I (1933) замітку D. Doroschenko, Das Goethe — jubilaeum bei der Ukrainer (ст. 119-121), а в т. II, в 2. статтю D. Doroschenko, Deutsche Elemente im Ukrainischen (см. 243-247)).

В ч. 29 видаваного в Познані часопису «Deutsche Wissenschaftliche Zeitschrift fuer Polen» (1935) надруковано статті: Іг. Лосько го: «Zur Geschichte der kulturellen Beziehungen zwischen Deutschland und der Ukraine im 17 und 18 Jht» (151-159) і М. Андрусяка: «G. B. Ostermann und seine Materialensammlung zur Geschichte Galiziens im 19 Jahrhundert (ст. 161-168).

Обидва французькі славістичні часописи принесли за період часу, який ми оглядаємо, небагато матеріялу про українство. Re-

vue des Études Slaves» дало всього одну статтю, яка має відношення до історії українського письменства, а саме: N. P. Popov, L'Izbornik de 1076, dit de Svjatoslav, comme monument littéraire (1934, т. 14, вип. 1-2, ст. 5-25), але тут «Ізборник» трактується, як пам'ятка «de la littérature russe». Зате в хроніці наукового руху в відділі «Ukrainien», який веде Boris Unbegaun, дуже точно й докладно зазначаються і коротенько характеризуються всі важніші появи на полі українознавства (1933, т. 13, в. 1-2, ст. 140-144 і в. 3-4, ст. 269-271; 1934, т. 14, в. 1-2, ст. ст. 114-116 і в. 3-4, ст. 260-263).

«Le Monde Slave» дав статті: Sophie Roussoff, Nicolas Lyssenkc (1933, ч. III, ст. 114-120), René Martel, La politique nationale des Soviets en Ukraine (1934, ч. V, ст. 313-320) і обширний бібліографичний огляд: Elie Borschak, L'Ukraine dans la littérature de l'Europe occidentale (1933, VII, 120-141; VIII, 300-314; IX, 463-472; X, 141-158; XII, 421-442; 1934, III, 467-478; IV, 136-147; X, 129-150; XI, 305-320; 1935, II, 294-313).

Англійський квартальник «The Slavonic and East European Review», видаваний Школою Славістичних Студій при Лондонському університеті, під редакцією проф. Bernard'a Pares'a і R. W. Seton-Watson'a, приніс такі статті з обсягу українознавства: J. Mazepa, Ukraina under Bolschevist Rule (1933, кн. 35, січень, ст. 323-346); Watson Kirkonnel, Ukrainian poetry in Canada (1934, кн. 37, липень, 139-146); D. Doroshenko, The Uniat Church in Galicia 1914-1917 (1934, кн. 36, ст. 622-628); A. Shulgin, Ukraine and its Political Aspirations (1935, No 38, ст. 350-362); Kamil Krofta, Ruthenes, Czechs and Slovaks (No 38, 363-371 і No 39, 611-626); A. Voloshin, Carpathian Ruthenia (1935, No 38, 372-378). Крім того уміщено рецензію G. W. Simpson на The Ukrainians Canadians, Toronto 1931 (1933, No 34, ст. 231-232).

В шведському історичному квартальнику «Historisk Tidskrift», видаваному в Стокгольмі Шведським Історичним Товариством, під редакцією проф. Nils'a Ahnlund'a, появилася невеличка стаття Д. Дорошенка про М. Грушевського (1935, ч. 1, ст. 67-69).

Нарешті переходимо до чеських часописів. І серед них українством цікавилися головно органи, спеціяльно присвячені слав'янознавству, за виїмком хіба «Casopis'y Narodniho Musea». З инших загального характеру журналів, треба згадати лиш «Cesky Casopis Historicky», який принаймні у своїй хроніці нотує де-які новини на полі української історіографії.

В найстаршому чеському журналі (заложеному в 1827 році) «Casopis Narodniho Musea», що виходить тепер у Празі двічі на рік під редакцією проф. Я. Бідла, уміщено такі статті: D. Dorosenko a J. Rypka, Hejtman Peter Dorosenko a jeho turecka politika (1933, в. 1-2, ст. 1-55); D. Dorosenko, Prof. V. Antonovyc, panslavismus a rakouska policie (1933, в. 3-4, ст. 271-284); D. Dorosenko, Clanek «Narodnich Listuv» z r. 1861 v ukrajinskem preklade N. Kostomarova (1935, в. 2, ст. 119-126) В тім же ч. «Casopisu» уміщено рецензії J. Bidla на «Нарис історії України»

Д. Дорошенка, 2 т. Варшава 1932-1933 (1933, в. 1-2, ст. 144-145 і 1934, в. 1-2, ст. 145), Д. Дорошенка на: K. Lewicki, Ks. K. Ostrogski a unja Brzeska 1596, Lwôw 1933 і W. Tomkiewiez, Jeremi Wiśniowecki, Warszawa 1933 (1934, в.1-2, ст. 119-126); «Das geistige Leben der Ukraine», Muenster 1930 (1934, в. 1-2, ст. 145-146). і С. Наріжного на «Труды Института Славяноведения Академии Наук СССР», т. I (1933, в. 1-2, ст. 138-142).

Славістичний квартальник «Slavia», видаваний у Празі під редакцією професорів М. Мурка і О. Ґуєра, наслідком кризи обмежений до одного тому на рік (замісць колишніх чотирьох), приніс в рр. 1933-1934, порівнюючи, дуже мало матеріялу з українознавства: всього одну статтю (українською мовою) В. Сімовича «До морфології українських прикметників» (1933, ст. 26-44) та три рецензії: Н. Лосього (російською мовою) на Д. Чижевського «Нариси філософії на Україні», Прага 1931 (1933, ст. 276-278), В. Колесси (українською мовою) на К. Грушевської «Українські думи», тт. I-II, Київ 1927—1931 (1934, ст. 542-551) та Fr. Korineka (чеською мовою) на Р. Смаль-Стоцького «Примітивний словотвір», Варшава 1929 (1933. ст. 222-228).

Пражський «Slovansky Prehled», з причин матеріяльної кризи зредукований до невеличких зшитків, які появляються 9-10 разів на рік, заховав свою давню традицію — уважно стежити й за українським життям: в кожному числі подаються коротенькі огляди українського життя в УССР, в Польщі, в Румунії та на Підкарпатській Русі; занотовуються ювилеї українських діячів, друкуються некрологи померших. З окремих статей присвячено українським справам: в 1933 році, в кн. V-VI стаття M. Kusnirenka, «Socialne-hospodarsky obraz karpatoruske osady (136-146); в кн. VII (188-193) і IX (228-231) стаття N. Hryhorijeva, «Pocet i sidlą ukraincuv v SSSR» і в кн X. стаття: H. Boczkowski, «K sjezdu slovanskeho studentstva v Praze r. 1908» (281-285) — про ролю української делеґації на цім з'їзді; в кн. V-VI уміщено рецензію Н. В. на книгу І. Борщака «Гр. Орлик», Львів 1932 (ст. 169). В році 1934 маємо статті: H. Boczkowski, «Rusko-Ukrajinsky pomer a ceskoslovenske sjednoceni» (кн. I, 4-8; II-III, 42-49); E. Malanjuk, «Sevcenko a cechy» (II-III, 33-39); в кн. IV-V рецензія Н. В. на Ол. Лотоцького «Сторінки минулого», I-II, Варшава, 1932-33 (ст. 132). В 1935 році стаття: Ol. Mycjuk, M. Drahomanov a ukrajinske hnuti v XIX stol. (IV, 133-141 і V, 177-184) та рецензії Н. В. на: L. Wasilewski, Kwestja ukraińska, Warszawa 1934 (кн. II, 75-76) і А. Н. на М. Галій, Геть маску! Praha 1934 (кн. III, 118-119).

В монументальному томі V видаваного Слов'янським Інститутом періодичного збірника «Byzantinoslavica» (вийшов у 1934 році в Празі) ucrainic'a представлена всього лише двома коротенькими рецензійними замітками М. А. на 1) Д. Дорошенко, Нарис історії України, т. I, Варшава (ст. 518) і 2) Я. Пастернак, Коротка археологія західне-українських земель, Львів, 1932 (ст. 521-522).

Переглянувши майже все, що писалося за останні два-три роки

про Україну в чужих зазначених нами, наукових виданнях, бачимо, що на українські теми в них пишуть здебільшого самі-ж українці. Чужинці ще дуже рідко забірають в українських справах голос. Видко, що українське питання ще мало кого з них приваблює на стільки, щоб вони присвячували себе студіям з українознавства. Та все-таки можна ствердити, що інтерес чужинців до українства збільшується й число авторів, які пишуть про українські справи, росте. Це видко хоч би з того, що в ріжних чужих виданнях появляється все більше статей про українство, як політичну проблєму, виходить чимало брошур і навіть солідних книжок, як ось наприклад: H. Gummerus, Orostider i Ukraina (шведською й фінською мовами); R. Tisserand, La vie d'un peuple. L'Ukraine; S. Nistor, Problema ukraineana in lumine istoriei; L. Wasilewski, Kwestja ukraińska та инші. Виходять і спеціяльні видання на чужих мовах, присвячені українству, наприклад: «Polsko-Ukraiński Biuletyn» у Варшаві, «Lietuviu Ukrainieciu Draugijos» в Ковні, «Украино-Български Вести» у Софії, почасти й «Prométhée», що його видають на спілку українці й кавказці. В цих виданнях трапляються й статті, які мають певний науковий інтерес (особливо в «Polsko-Ukr. Biul.»), але ми не втягли їх до нашого огляду через те, що самі ці видання носять характер чисто політичний або інформаційний. Думаємо проте, що той, хто візьметься уложити повну бібліографію всього, що пишеться про Україну взагалі по всіх чужих і чужемовних виданнях, муситиме звернути свою увагу й на ці інформаційні видання.

Книголюб.

Листи з Далекого Сходу

I.

Останніми часами зі сторінок европейської преси, почасти й американської, не сходять замітки чи й великі статті про події на Далекому Сході загалом, в Маньджу-Ді-Го зокрема, в яких трактується тако-ж і українська проблєма.

Тому вважаємо, не буде зайвим подати де-які інформації про українське життя в молодій Маньджу-Ді-Говській державі; інформації, оперті, головно, на власних спостереженнях та вражіннях.

Мусимо почати трохи здалека, бо, на на нашу думку, европейцеві, що ніколи не був на Далекому Сході особисто, незвичайно тяжко правильно уявити та зрозуміти тутешнє життя та відносини.

Маньджу-Ді-Го вступила, яко самостійна держава нового часу, всього лише в 3-ій рік свого існування.

Займає вона східню частину азійського материка з загальною площею по одних даних 1.312.000 квадр. километрів, по другим 1.196.134, а по третіх — 1.776.613 кв. кілометрів, себ-то більше ніж удвічі, як сучасна Франція.

Кількість населення тако-ж точно не вияснена, але по одних даних вона определюється в 30 мілійонів, а по других 35 мілійонів, з якого на долю «русских» припадає 130-140 тисяч душ.

До цього треба добавити, що Маньджу-Ді-Го країна з мало ще до-

слідженими, але, безсумнівно, колосальними підземними багатствами; густими безконечними лісами; ріками, повними риби; родючими полями...

Все це притягло й притягає зараз масу чужинців, що хотіли б і для себе використати щось з того природнього багатства.

Перешкодою були й є для надто великих апетитів суворість природи, кліматичні умови, а головно, до недавна страшна адміністративна анархія та повна безкарність влади на місцях.

Останнє півстоліття країна сильно підпала під вплив російської культури, головно, вздовж збудованих російським урядом залізниць та в де-яких містах, а тако-ж під вплив японців, головно, на півдні Маньджурії.

Ці впливи виявилися не лише на зовнішньому вигляді того чи иншого міста чи части країни, але тако-ж на цілому укладі життя їх населення.

Для нашої теми найважливіше значіння буде мати м. Харбін, збудоване на правому березі річки Сунгарі, всього на всього 35-38 років тому, як передають старожили, майже на пустирі.

По перепису ж 1935 р. це місто мало вже понад 500 тисяч населення.

Великий Харбін, як його тепер офіційно називають, ділиться на дві головніші частини: Фудзядян-хінську частину та властивий Харбін з кількома передмістями, осередками життя европейців.

В «европейській» частині зупинимося лише на кількох окремих дільницях міста що своїм складом населення, зовнішнім виглядом значно ріжняться одна від одної.

Ось, так звана, П р и с т а н ь . Це осередок торговельної діяльности «европейської» частини населення Харбіна, тут скупчені найбільші й найкращі маґазини, контори, банки, европейське місто на зовнішній вигляд, склад ж населення за статистикою 1935 р. випадає так:

	душ
Маньджурів	49.483
Японців та корейців	11.504
« Русских »	11.509
Чужинців	1.231
Р а з о м	73.727

Тіснота та скупченність, особливо на головніших вулицях, досить велика. Дома, одно, два найбільш трьохповерхові; улиці тісні, хідники переважно злі; водоводу не існує; під час повноводдя Сунгарі місто під постійною загрозою затоплення; вітри піднімають стільки порохів, що вони роз'їдають очі й то майже однаково як влітку, так і зимою, бо зіми, звичайно, безсніжні.

Що иншого представляє собою так зване, М а д я г о у . Це зовсім молоде предмістя; осідок пенсіонарів бувшої «Кит. Вост. ж. д.» та всякого рода «бувших» знатних людей.

Мадягоу — це фортеця «истинно-русского духа и православія», «уголок прекрасного русского прошлого» й т. д., й т. д. Тут, у цьому «Царском Селе» на кожному кроці зустрінете щось подібне до «садочка»; влітку, перед рундучком чи на веранді обов'язково «пузатенькій самоварчик»; кільки православних церков, монастир; по вулицях «старички» часто з ріжного роду відзнаками бувших заслуг перед бувшою Росією і... немощені вулиці, препогані хідники, тако-ж освітлення, маса жебраків, ще більше бродячих псів. По-за тим усім тут, справді, простір, не зле повітря, близько поле.

Не подумайте лише, що до того поля людина, маючи час, може піти подихати чистим аповітрям, відпочити від міського гаміру та «блаженно» розтягнутися на травичці: такої мужности тут ніхто не має. Не тому, що то комусь не прийшлося б до вподоби, а тому, що по-за певною лінією міською ніхто не ризикне висунутися: хунхузи. Хунхузи — на-

щадок старих порядків, старої анархії, страшне зло, знищене сучасною владою в великих розмірах, але схоронилося, як звичайний бандитизм.

Але вже зовсім інший характер має хінська частина Великого Харбіна — Фундзядян. На зовні це ніби европейське місто, яке вражає спостерігача незвичайною скупченністю люду на вулицях і магазинах, неправильністю будівель, вузькими вулицями та перевулками, неуявним брудом та болотом і смородом по вулицях.

Фудзядян знаходиться, як і Пристань близько від берега Сунгарі і майже що-року певна частина його затоплюється водою при розливах.

Цим пояснюються де-які його зовнішні особливості.

На невеликому, порівнюючи, просторі якось то уміщується 183.000 душ населення. Ціле місто перерізується однією, головною вулицею, де зібрані не аби-які матеріяльні багатства Фудзядяна. По обох боках цієї вулиці в найбільш трьохповерхових будинках відчинені богатющі маґазини, головно, універсального типу.

Кожний маґазин — величезний склеп найріжноманітнішого краму з неймовірною кількістю продавачів. Тому майже завжди ці маґазини випадають ніби переповнені клієнтами.

Фудзядян же осередок складів сосвих бобів, чи не найголовнішого предмету вивозу Маньджу-Ді-Го; фабрик та заводів, головно, масляних та олійних.

Але як Харбін, так і Фудзядян торгують переважно привізними товарами, між якими японські в даний мент займають чільне місце та витісняють усі інші.

Для характеристики Фудзядяна не буде зайвим сказати, що як раз у ньому ви знайдете товари з розкішними значками анґлійських, французьких, німецьких, американських та инших чужоземних фірм. Але-ж будьте обережні: недосвідний куповач за великі гроші купить собі лише добре підроблену наліпку та фудзядянський виріб.

Крім зазначених частин Великого Харбіна найбільш поважну його частину складає, так зване, Нове Місто, що нараховує тако-ж 38 тисяч мешканців. Нове Місто—це резиденція урядовців бувшої «Кит. Вост. ж. д.» Тут помешкання Південно-Маньджур. Залізниці, тут будівлі Управління «Кит. Вост. ж. дор., Головна Пошта, управління адміністративних установ, поліції й т. инше.

Це найчистіше, простореє, забезпечене від повноводдя й найкультурніше місто, що своїм зовнішнім виглядом нагадує якесь середне ґубернїяльне місто колишньої Росії.

Ще кільки років хінців в цій частині міста майже не було, тепер вони складають основний елємент населення: 23 тисячі душ.

І ось за 35 років існування завдяки системі розположення залізниць виросло півмілійонове місто, в якому по останньому перепису 1935 р. було нараховано:

	душі
маньджурів	420.648
російських еміґрантів	34.169
совітських громадян	20.824
японських громадян	21.008
чужинців	3.282
Разом ..	499.931

Не дивлячись на переважаючу кількість хінців Харбін, окрім Фудзядяна, до останнього часу мав безперечно «русский» вигляд.

Російські вивіски в маґазінах, російська мова, як друга урядова мова в урядах, російська ж мова на вулицях і в маґазинах, навіть хинських; церкви; уклад життя; тип будівель та їх розположення: все це говорило й говорить про довге російське панування над містом.

Цьому пануванню тепер прийшов кінець, але російські впливи й куль-

тура глибоко ввійшли в саме нутро Харбіна й мусіли наступити якісь особливі події, щоб ці впливи зменшилися чи й заникли зовсім.

Ці події безперечно мали місце в зв'язку з оголошенням Маньджурської Держави й ми напередодні радикальної зміни обличчя не лише Харбіна, а й цілої країни.

У вищеприведених статистичних даних указано, що «русских» в Харбіні і є враховано майже 55 тисяч душ. Представляє для нас певний інтерес де-яке розшифрування цієї цифри.

Офіційна статистика, в урядах якої немало росіян, не знайшла для себе ні потрібним, ні цікавим поділити цих людей по національностях, як це робиться в инших муніципалітетах по всьому світі. Вона поділила їх по пашпортах і видділила: еміґрантів 34.169 і совітських громадян 20.824.

Хто б хотів на підставі цих статистичних даних судити про дійсне обличчя харбінського населення, дістав би дуже неясне про це уявлення. На великий жаль, ще маємо змоги зараз зібрати точних данних про національний склад «русского» населення Харбіна, але оскільки воно «чисто русское» можемо судити, що в Харбіні, крім Української Національної Колонії, про яку буде розмова далі, існують ще такі «русскіе» громади:

1. жидівська
2. вірменьска
3. ґрузинська
4. тюрко-татарська.

Кожна з цих громад нараховує по кільки сот, а то й тисяч, як напр. жидівська, членів — переважно батьків родин; де-які, як жидівська та українська, рішуче відомляються входити в контакт з російськими формаціями; офіційні чинники про це дуже добре знають і все-ж «населеніе русское».

Торговельний Харбін переважно в жидівських руках, значна частина, так званого, ресторaного типа підприємства в руках вірмен ів та ґрузин:в, банки, бодай головніші, в руках дійсно чужинців, але по-за тим «русское вліяніе» в Харбіні безсумнівне.

Крім уже вказаного, вплив цей відчувається перш над усе в урядах. Використавши своє попереднє значіння, росіяне захопили в свої руки багато, хоч і ненайголовніших, посад в усякого роду державних та муніципальних установах, поліції, пошті, охороні та инше.

Специфічність умов життя в Харбіні все-ж так велика, що не зважаючи на велике значіння росіян в ньому, як у Харбіні, так і у цілій державі є можливість для свобідного існування та розвитку громад инших крім московської національностей, що треба завдячити в першу чергу тим «новим» принціпам В а н - Д а о, що їх поклала молода імперія в основу свого законодавства та адміністративного й правного будівництва. Ставимо слово «новим» в лапки, бо принціпи В а н - Д а о по суті речі — принціпи К о н ф у ц і я, отже нараховують уже півтреття тисяч свого існування.

Немало помогало формуванню національних громад і та обставина, що російське значіння в значній мірі неґувалося боротьбою між російськими еміґрантами та совітськими підданими.

Коли російська еміґрація захопила в свої руки значну частину адміністративних посад в державних та муніципальних урядах, то совітці цілковито перебрали джерело всіляких багатств, впливів і значіння: Північно-Маньджурську залізницю (Кит. Вост. ж. д.).

Зрозуміло, що між цими ґрупами провадилася запекла боротьба за своє значіння в країні.

23 березня ц. р. совітські підданні свої позиції втратили, бо СССР продав свої права на залізницю урядові Маньджу-Ді-Го, а цей останній — право експлоатації передав Південно-Маньджурській Залізниці, могучій фінансово корпорації, що знаходиться в японських руках.

Цим самим на залізницях Маньджу-Ді-Го виступив новий чинник,

що повів свою окрему політику, про яку буде мова в наступних листах.

Напрям цієї політики ще остаточно не викристалізовалися, але наслідки помітні значно.

Говорючи про населення Харбіна та російські впливи в ньому, мусимо додати, що по думці Токійського договору від 23 березня із Маньджу-Ді-Го мали б виїхати не лише службовці залізниці, совітські громадяне, але переважаюча кількість громадян СССР, що з залізницею зв'язані були лише почасти і не прямо.

І ось тут трапилося те, чого Москва мабуть таки ніколи не чекала: бажання, гарячого бажання їхати до «великой социалистической родины» не виявили не лише ті громадяне СССР, що з залізницею були зв'язані лише побічно, але тако-ж службовці залізниці, навіть «великі птиці» з не аби-яким партійним стажем.

Зовсім недавно було офіційно оголошено, що совітська сторона відмовилася від 15 ешелонів для перевозки совітських громадян й що понад 2000 душ подало до поліції прохання про переміну ними громадянства.

Це має велике значіння для харбінських відносин, бо, збільшуючи кількість еміґрації, явище це проливає нове світло на совітські настрої загалом.

Крім цього, так би мовити політичного, значіння російської еміґрації необхідно пам'ятати тако-ж і про економичне.

У всіх частинах Харбіна росіяне в значній частині домовласники та землевласники, часами навіть у великому маштабові.

Перед ведуть в цьому відношенні головно залізничники, потім комерсанти. Для пояснення цього треба пам'ятати, що ні в одній частині б. Російської імперії не викидалися так безглуздно гроші, як на бувшій Північно-Маньджурській залізниці. Досить пригадати, що звичайнісінький конторник-канцеляриста з домашньою освітою діставав місячно по-над с т о рублів, а то й більше. Про аґентів середніх чи вищих говорити не приходиться. Додайте до цього «казенну» квартирю, топливо для неї, як ніде в світі дешевий жовтий труд, безцінність продуктів першої необхідности, й ви зрозумієте, чому повиростали за 35 років, оті садочки з рундучками та верандочками, домики та дома, кам'янці та цілі палаци й т. ин., про які вже була згадка.

Додайте до цього , що в Харбіні ні разу не було ні конфіскування, ні удержавлення, ні колгосхозування. Ця частина, а вона в Харбіні дуже чисельна, «еміґрації російської» — економично стоїть досить добре і в ній тримається згаданий вже мною «истинно-русский дух и православіе».

Калейдоскопична зміна ріжних російських урядів на просторах азійської Росії після революції, решткі ріжних білих армій, їх командний склад тако-ж в свій час докотилися до Харбіна й тут розпорошилися.

Ці люде внесли сюди значну частину дійсної російської інтеліґенції, але тако-ж і бідноти.

Представники оцієї частини росіян заповнили уряди, заселили Мадягоу та Нове Місто, яко локатори. Комерсанти ґрунтовно осіли на Пристані, а всякий нижчий «служилый» люд заповнив передмістя.

Склад населення надав і певне зафарблення окремим частинам Великого Харбіна.

Було б хибою думати, що відношення між еміґрантами та совітськими громадянами в масі гостро ворожі, як то спостерігається по всіх місцях розсіяння російських еміґрантів, та що ці дві ґрупі, справді, виступають одна проти одної як дві прямі протилежности. Для Харбіна відносини між совітцями та еміґрантами чи не найяскравіше явище. Боротьба за впливи, про які була згадка, часами приймала дуже гостру форму, але йшла вона по-за масами. Між масами спостерігається «трогательное» співжиття та розуміння. Чоловік-еміґрант, дружина— совітська громадянка чи навпаки — явище щоденного порядку. Перехід з совітського громадянства через те, що це стало невигідне, тут нікого не дивує й не хвилює. З другого ж боку, коли в свій час появилася примара поступити

на залізницю, для чого треба було подати прохання до совітського консулату про уділення громадянства СССР й одержати посвідчення, що таке прохання подане, за цією примарою погяглось багато навіть визначних людей з еміґрації. Таким чином в Харбіні появилися особого рода люди: «Квитподанные».

При цьому ще треба згадати тако-ж «Китподданных». У свій час, коли залізниця перейшла в володіння большевиків разом з хінцями усім службовцям залізниці «русской національности було запропоновано записатися або до совітців або до хінців, в розумінні горожанства. Досить багато осіб все-ж не схотіло брати червоного пашпорту й прийняло хінське громадянство. Вигода з того, правда, не була дуже велика, бо вже через рік совлада дістала справжню перевагу й звільнила з дороги новоспечених «Китподданных». В цей властиво час появилися як раз квитподданные.

До цього додайте ріжноманітні національні суперечності. Як уже згадано, в Харбіні існують кільки національних уґруповань, що цілковито не «пылают любов'ю» ні до росіян, ні до реставрації старого порядку, Ці національні уґруповання могли б відограватн першорядне значіння, коли б були в стані зговоритися між собою та в середині своїх громад були монолітні. На нещастя, оце «обаяние» російської культури, впливає на місцеві національні уґруповання самим негативним чином, бо воно майже кожну громаду ділить на дві частини: ґрупу, що стоїть на ґрунті національному, й ґрупу, що ніяк не може перетравити російської спадщини та пірвати з нею. Як ці впливи відбиваються на українцях — про це буде потім, тут укажу лише на життя місцевих тюрко-татарів. Розходження між самостійниками та прихильниками Росії дійшло так далеко, що в справу вмішалася поліція та зачинила помешкання й опечатала документи. Справа тягнеться кілька місяців й невідомо, чим кінчиться. Національна ж робота тюрко-татарських самостійників загальмувалася надовго.

Про значіння в місцевому житті хінців, чи як тепер прийнято тут говорити маньджурів, можна б писати дуже багато; обмежуся лише тим, що може мати зв'язок з нашою загальною темою. Як видно з приведених даних, маньджурів в Харбіні є 450 тисяч душ. Цей нарід, що жиє тут все-ж своїм осібним життям дивує всіх своєю незвичайно працьовитістю, елементарністю вимог від життя й талановитістю.

35 років існує Харбін. Дуже багато є в ньому осіб, що жиють в ньому від його заснования, ше більше таких, що в Харбіні народилися й ні єдиного словечка не навчилися по хінському. Між тим, в кожному хінському маґазині більшість продавачів говорить добре ро російському й то не лише в европейських частинах міста, а тако-ж в Фудзядяні.

Більшість ріжного роду продавачів на вулицях, ремесників, звичайних «кулі» хоть трохи вміє по російськи. Правда, їхня російська мова може свіжого чоловіка заморити сміхом, але пояснити, що він від вас хоче, все ж таки й хінець в більшості зможе. «Моя продай, сколько твоя нада, ненада» й таке инше мають означати: я продаю, скільки можеш дати й ин. Хінцям належить значна кількість будинків в европейському Харбині, маса маґазинів, кілька банків, безконечна кількість мінялок ґрошей, вони ж у всіх урядах, поліції, на залізницях й таке инше. Зустрічаються вже мішані подружжя, багато хінців пройшли середню й вишу російську школу. Є такі, що навіть, забули свою мову; змінили національний одяг на звичайний европейський, загалом з'европеювалося. Але переминившися зовні, хінці мало переминилися духовне. Відчувається, що «русские» в уяві хінців, все ж елемент, безперечно, вищий. Кільки разова переміна ґрежиму й влади змінила попереднє відношення хінців до росіян. Навіки, мабуть, одійшли ті часи, коли дикун в европейському одязі без найменшої до того причини й не боючись жадної за це кари давав в зуби хінцеві й той міг, властиво смів, лише в душі вилаяти насильника. Під час існування влади Гоміндана,

себ-то всього три роки тому назад, ролі помінялися: хінці почали лупити росіян. Зараз це явище доволі рідке, але причини цього лежать де инде.

Тут ми підходимо до впливів і значіння японців у житті Маньджу-Ді-Го, але про це в наступному листі.

Ткач-Олійник.

На літературні теми *)

II.

Laudanda voluntas.

На останньому конкурсі літературному відмічено було по-між иншими премією книжку Юрія Косача — «Сонце в Чигирині», повість про декабристів на Україні. Літературні конкурси в тій стадії розвитку, в якій знаходиться наше письменство, безперечно річ бажана й корисна. Вони оживляють письменницьку традицію, дають стимул авторам до праці, викликають, без сумніву, увагу до новин літератури у ширших кол читальників, будять заінтересування останніми проявами на цьому полі.

Хвалити Бога, й у нас, як у людей. А ще було приємніше побачити нову спробу повісти історичної, саме бо цій галузі нашого письменства, не зважаючи на де-які окреми блискучі винятки, досі в нас не вельми щастило. Отже зрозумілий той інтерес, який викликає ця спроба, а послів'я, що його додав до повісти п. Микола Голубець, той інтерес могло тільки більшити.

«Юрій Косач, — говорить п. М. Голубець, — молодий, талановитий письменник, поет і оповідач. В сучасному, літературному середовищі з'явився з легітимацією близького споріднення з Михайлом Драгомановим, Оленою Пчілкою й найбільшою в роді — Лесею Українкою. Найбільшою, очевидно, поки-що, бо молодому Юрієві Косачеві ніщо не стоїть на перешкоді, щоби сягти вище хоч би своєї найбільш талановитої, найзаслуженішої для української літератури своячки. Талант у нього першорядний, а до цього треба ще амбіції, праці над собою, ну й крихітки щастя» (ст. 107).

Далі критик, одмітивши у автора «блискуче відданий стиль доби» і зазначивши інтерес особливий, який повинні викликати до себе українські декабристи і їх доба, приходить до такого висновку:

«Збірник праць комісії Української Академії Наук для досвіду громадських течій на Україні п. з. «Декабристи на Україні», (Київ 1926) — це перше, а «Сонце в Чигирині» — це друге велике досягнення в цьому напрямі».

Само собою, по такій надзвичайній рекомендації визначного істо-

*) Юрій Косач. «Сонце в Чигирині» (повість про декабристів на Україні). З послів'ям і примітками Миколи Голубця. Львів. Накладом Івана Тиктора. «Українська Бібліотека» ч. 9 (21) Вересень 1934. ст. 128 ін. 16.

рика мистецтва нашого з тим більшим зацікавленням і з тим більшими надіями взялися ми за читання книжки.

І треба сказати читається вона легко і з інтересом. Та проте надії наші не зовсім справдилися.

* * *

З подвійними вимогами мусимо підійти ми до нової книжки: з звичайними — як до повісти взагалі, і з особливими — як до повісти історичної. Почнемо з першого.

Маємо низку сцен живих, удатних, написаних часом з теплотою, иноді з силою; маємо зав'язку роману в розділі «Престіл мрій» — перебування молодого Драгоманова в Паволочі, і народження почуття, що лучить його з Люсею, а по-за тим — безконечні розмови. Персонажі повісти говорять багато, дуже голосно, аж надто, і здебільшого на одну тему. Червоною ниткою через оповідання проходить одне гасло: «діяти, діяти, діяти!» Але тієї дії,того чину поки-що немає і власне, по-за зав'язкою, нема ще й повісти. Але будьмо терпеливі. З послів'я ми довідуємося, що це лише «перша частина ширше заложеної повісти про декабристів на Україні». Отже, щоб судити про повість, як про суцільне, почекаємо кінця.

А тут спинемося лише на де-яких зовнішніх моментах творчости молодого автора, як вони проступають в тій частині, яка з'явилася друком. Перше за все на мові. З автора оповідач, як ми зазначили вище, цікавий і живий. Пише він мовою взагалі не злою, намагаючися надати їй певну своєрідність. Але та своєрідність не завжди на добре виходить. Охоче користується він багатим матеріялом мови нашої сучасної й старовинної, але тут він иноді розбігається з загально вже встановленими нормами, часом вживає слова не у властивому значінню.

«За перегородою бряжчали остроги, шаблі, дзвеніли поставці. — Мабуть к в а р т и р а н т и ждуть на підводи, — подумав мандрівник і знуджено позіхнув» (ст. 9). Мабуть автор хотів сказати: «квартирієри». — «Спав Тульчин-Нестерварь, подільське городище» (ст.13),замісць—містечко,бо «городище» в живій мові це місце,де був колись город, рештки окопів. Читаємо: «в м а н у ф а к т у р н і м к р а м і німця Рудендорфа, що біля церкви св. Миколи» (ст. 20). Само собою, що тут мало бути не «крам», а «крамниця». Верхівці «нервово шарпають віжки коня» (ст. 79), але тільки в коня запряженого є «віжки», а в сідланого «повід». «В і д ч и н и в о ч і» (ст. 104),! замісць «розплющив», адже ж очі не вікно. «Козацькі порохівниці, с у л і ї, й шаблюки зловороже виблискували од сяйва свічок» (ст. 53). Що роблять шкляні бутлі між козацькою зброєю, — невідомо. «В сталевім панцирі, що одливав синню, залізною рукавицею стиснув п і р н а ч а і здавалося кліпав єдиним оком своїм гетьман Данило Апостол» (ст. 53). Та ж ознакою гетьманської влади був не пірнач, а булава.

Зустрічаємо і цілі вирази недоречні. «Старий п о ч а с т у в а в -

ся табакеркою» (ст. 24). Почастувати кого чи себе можна табакою, що правда, з табакерки. «Всі вони поздоровляли Кіреєва... контентували бесідою» (ст. 56). Контентують чи вгощають чимсь істивним або питним.

Робленими видаються конструкції з дієприкметниками. «Жорстоко усміхнений» (ст. 58). «Чако, жбуренім на ослін» (ст. 93), «як люті, смагнені пугою пси, гарчали батерії» (ст. 79). Неживою мовою віддає і «чабанок», слово, в якому автор особливо кохається: на одній сторінці вживається аж тричі (ст. 19). Вельми сумніваємося, щоби замісць «кавалєрґарди» говорили «кавалєрська ґвардія».

Трапляються речі і впрост незрозумілі. «Сумарно, трохи збентежено нахилив голову Іван Скоропадський» (ст. 53). Як простий курьоз слід одзначити — «кендюх носа» (ст. 75): «пихкав горбатим, багряним кендюхом носа». Кендюх і ніс—поєднання неможливе, протиприроднє. Але його ще перевершує полковник, у якого «селезень на буйній чуприні»: «побіч ґенєрала Юшневського і веселого, з селезнем на буйній чуприні, полковника Набокова» (ст. 86).

Не завжди рахується автор з правилами української граматики, нехтуючи наприклад одною з характерних її особливостей по сей день збережених, вживанням вокативу. І ми бачимо: «Ні, любий пане Лукашевич, ні, ні, мені вже не довго зісталось» (ст. 41), замісць «пане Лукашевичу». І це не раз. Через кільки сторінок знов маємо: «терплю, Андрієвич, терплю» (ст. 47).

Не уник автор і русизмів: «поняв» (ст. 95) замісць «зрозумів», «зачекайте, ваша милість, одну мить — лише коні заложимо» (ст. 6) — це по московському коні «закладують», а в нас запрягають. «Нелад у хаті козака, що її занімав Сухина» (ст. 46), — у нас «займати» инше значіння має, а хаті можна мешкати, її можна наймати.

Вищенаведене свідчить і про певну невиробленність мови, не завжди досконале опанування всіма її елєментами, часом позиченими не в живого народнього джерела, а з книжки, від життя одірваної. Певно, на рахунок непильної коректи треба записати де-яку неохайність викладу: «Його поїдав очима блідий, з розпаленими(?очима?) як у гарячці юнак, що сидів, заховавшися у комір шинелі — прапорщик Полтавського полку Михайло Бестужев-Рюмін» (ст. 60).*)

Помітно иноді поспіх, необробленність оповідання. На ст. 30 ми бачимо, як «в сояшних обіймах стояла Людмила з решетом, розсипаючи дзерно золотими бризками, любій громаді». Людмила годує дріб дзерном, яке чудом перетворяється в борошно: «Люся жбурнула рештку з решета — золотий дощ, посварила на гусака і залишила пташачих друзів своїх ділитися і вовтузитися над борошном» (ст. 30).

---

*) Слід зазначити, що книжку друковано у Львові за відсутности автора.

Один з героїв повісти Іван Сухина, що «ріс у нужді, у злиднях» (ст. 44), на слідуючій сторінці несподівано гремить «на цілу армію несамовитими авантюрами, пригодами, книжною ерудицією, небувалою фантазією, незліченою фортуною і роскішю життя» (ст. 45).

Отже, думаємо, молодому авторові слід більше уваги віддати студіям мови. Так само можна б побажати, щоб надалі його твори позбавлені були ознак поспіху, визначалися з зовнішнього боку більшою обробленністю.

* * *

Переходимо до сторони історичної.

Повість історична своєю суцільністю має передати нам дух епохи, прямування того часу, настрої, відтворити перед нами в живих образах її героїв, в їх долі, в їх переживаннях, певну сторінку минулого.

Вельми цікавою добу з нашої історії взяв темою своєї повісти наш автор. Завдання його ускладнялося тим, що історія національно-громадського життя того часу ще не досить розроблена, і те, що ми маємо, уявляє собою лише незначні окрушини, які свідчать про те, що державні змагання не завмірали ніколи серед визначніших представників української інтеліґенції. Ці стремління до самостійности українських патріотів, які знаходили свій вираз у можливих для того часу формах, змальовано з любов'ю, і вони творять основне тло оповідання. Не можна нічого мати і проти де-якого патріотичного ретушу, якого допускається повістяр, переносячи мрії й думки окремих з історії осіб чи певних ґуртків на ширші кола тодішнього громадянства. Це не перечить духові епохи, основній лінії розвитку української політичної думки.

Та історична повість, по-за тим, що вона повинна вірно давати загальну характеристику епохи, згідну з історією, має бути правдивою і одповідати колишній дійсності кожною дрібницею, своїми деталями. І часто якась незначна риска, але взята справді з пам'ятника того часу, підкреслює і зміцняє загальне враження. Иноді в літературному творі невеличка деталь, на своєму місці і свого асу наведена, може дати дуже багато для справжнього зрозуміння минулого, оживлення його: в ній, як у краплині води сонце, одбивається живе життя.

Але тут на автора історичної повісти спадає дуже тяжке завдання. По крихті треба збірати оті дрібнички, розкидані в пам'ятниках минулого, збережені в державних документах, громадських, в споминах сучасників, в листуванню, в літературних творах того часу.

Праця надзвичайно тяжка, складна, муравлина. Взагалі тут потрібне глибоке розуміння духу епохи, доскональне знання побуту її, а це дається тільки студіями ґрунтовними, що вводять в загальний характер даної доби й освоюють з її життям.

Розуміє це, видко, й автор, який кохається в деталях, старанно виписуючи усякі подробиці, що надають реальности малюнку. Але з тим не завжди йому щастить. І тут трапляється чи мало помилок,

недоладностей, анахронізмів, що розбивають враження і дають не той ефект, на який були вони розраховані. Де-які з них наводимо нижче. Але перед тим, як перейти до прикладів, одмітимо ще одну річ.

На початку повісти автор примушує одного з героїв її Драгоманова на поштовій станції підслухати розмови старшин, що чекають на коні. І тут ми читаємо майже на двох сторінках оповідання, що має служити для характеристики другого героя — Сухини. А уявляє собою те оповідання простісеньке, як казали в російських гімназіях школярі, «переложеніе», — що правда, не зле й з де-якими варіянтами, — широко відомої Лєрмонтовської «Казначейши».

Починаємо з географії. Драгоманів їде поштою з Київа до Василькова: «Брика поштових...вип'ялась на горбок, на Перепятиху і знову покотилась у низ» (ст. 5).

По-перше, Перепетиха — не горбок, а відома могила, про це в иншому місці згадує й сам автор (ст. 51). По-друге, не то через ту могилу, але й проз неї, не міг, простуючи до Василькова з півночі, проїздити Драгоманів, бо знаходиться вона за Васильковим, між тим містом і Білою Церквою коло села Ксаверівки серед степу, не так званім Перепетовому полі.

Бестужев-Рюмін набуває пропасниці «в тому багнистому, поліському-Ржищеві» (ст. 66). Про який Ржищів річ? Нам відомий один Ржищів — містечко в черноземній хлібородній частині Київщини над Дніпром по-між кручами. І можемо запевнити пана Косача, жадних багнищ і мочарів там не має, і з Поліссям він нічого спільного не має.

> — «Скриню вашої милости приторочили ми ззаду, пістолі в кишенях. Гультяї в лісах водяться. Нагіч і запевно в Тульчині будете... (ст. 11).

Це так випроважає Драгоманов «смотритель» поштової станції з Василькова.

Над вечір у Тульчині! Од Василькова до Тульчина Подільської губернії більше, як двісті кілометрів, по простій лінії, а не то шляхом. Кіньми в'їхати двісті кілометрів менше як за день!

Що-правда, ще у Фонвізіна сказано, що «географія — наука не дворянська». Але де-які знання з неї, зайві шляхетському «недорослеві», все-ж до певної міри необхідні історичному романистові. І хоч живе він у вік автомобілів і аеропланів, що дозволять иноді забувати про закони простору, не вільно й йому надавати поштовим шкапам надприродньої сили.

Вдаємося до історії. Знов починаємо з незначнішого.

Сухина мріє про «давній Олександрівський, свій, гусарський полк» (ст. 45), згадуються «олександрівські гусари» ще раз (ст. 64). Такого полку ніколи не було, був Олександрійський гусарський полк.

Автор наділяє Пушкіна «густими чорними бакенбардами» (ст. 72). Хоч Пушкін з матері і екзотичного походження, що позначилося і на типі його обличчя, а, проте бакенбарди його були русяві.

Старий гарматчик року 1825-го, який 15 год служить, тоб-то

з 1811, хвалиться, що він «увесь порохом прокиптів, всі кампанії проробив — Австерліц, Фрідлянд, Ляйпціґ знаю, в Сені бриґадних коней поїв»... (ст. 101). Яким побитом? Адже ж бій під Австерліцом був у 1805, а під Фрідляндом — у 1807, році, коли фейєрвекер Крайників ще у війську не служив.

Драгоманів у гостях у Горленка у Паволочі і там він бачить «портрети бриґадирових дідів полковників Паволоцьких» (ст. 22). Між тим предки Горленків були полковниками Прилуцькими.

Перебуваючи у господі бриґадира (ст. 19) Горленка гість упертo звертається до нього «пане полковнику» (ст. 22, 24). Що бриґадир, то не полковник!

Взагалі з титулуванням автор не дає собі ради. У нього Лукашевич постійно титулує ґрафа Капніста «Ваша Світлість» (ст. 37). Ґрафи такого титулу ніколи не мали. З тим же титулом «Ваша Світлість» звертаються старшини до ґен. Рота (ст. 75). Річ не можлива. Отже, коли вживати титулування, то слід в оповіданню дотримуватися тих правил, які на той час існували.

Знайомить нас п. Косач того часу ж року 1825-го аж двічі з князями Кочубеями: Семеном (ст. 38) і Олексою (ст. 83). За часів декабристів Кочубеї князями ще не були, а були ґрафами; надано їм князівський титул лише за царя Миколи І-го року 1831.

Зустрічаємо й анахронизми, що одразу впадають в око.

> — «А які таланти між цими кріпаками ростуть, — знов докинула Людмила, — уявіть собі, у цього ж Енґельгарта є хлопчак, чабанок років одинацяти, Тарасом звуть, візьме аркушик паперу, візерунками прикрасить і пише віршики. Уявіть собі»... (ст. 26).

Така розмова точиться року перед повстанням декабристів в Паволочі в горленковій господі. Це саме тоді, коли нашому поетові «тринадцятий минав» і він «пас ягнята за селом». Зворушливо, але неправдиво.

З розмов у тій-же господі того-ж часу: «винокурень заказали ставити, монополька тепер, та думаєш государству? Браницькій, Яблуновському, Юсупову» (ст. 26). Це за Олександра І! «Монополію» заведено в Росії ґрафом Вітте в 90-х роках минулого століття. Тут мова повинна б йти про «откуп», а це — річ зовсім инша.

Дозволимо собі навести на прикінці довший уривок з повісти. Сцена в Зімовому Палаці в Петербурзі. Виходить імператор Олександер І-ий....

> «Яків Драгоманів, що стояв у першому ряді вартової чети кавалерґардів, пізнав його зразу (ст. 80)...
>
> «Вартовий старшина, салютуючи, блиснув важким палашем. Сталь, м'ягко зойкнувши, вирвался із піхви, спалахнула й згасла в тумані люстер. Білі рукавиці чети кавалерґардів разом шарпнули рушниці, рванули немов рубаючи на рам'я, завмерли на мить і знов разом вихопили їх перед скуплені напружені обличчя. Сухий ляск продовгастими, тупими лунами метнувся по салі.

«Аракчеєв з насолодою старого капрала прищулив очі і схилив голову трохи на бік. Шукав нерівностей. Але їх не було. Білі рукавички не підсовгнулися, немов віддаль між ними розмірено цалями. Туго обхоплювали в двох місцях рушниці, неначе цупким стиском мертвяка. Штики, як осині жала, пнялися у голубину стелю. Грізно мигтіли кіраси зі срібними орлами, сутужно перетягали гладкі підборіддя чорні ремені. Груди баско випнулись уперед, золотіючи ґудзиками, ладівниці з орлами на білих поясах бундючно гороїжилися, блискучі чоботи різали паркет одною сяйною смугою. Коли б глянути з боку, видалось би, що це стоїть у нелюдським зацінінпю одна лиш людина (ст. 8)...

«Драгоманів до крови затис зуби: майнуло обличчя холодного Пестеля, Сергія Апостола... присяга на горло... товариство... чета шалених... скажені, люті пси на ланцюгу... відвести штика... утопити в темнозеленому мундирі... так близько... так певно...

«Рука здрігнулася, напружилася до болю, гострий штик сколихнувся, приклад подався: десь засміялася Леся... кайдани... Олексіївський підвал Петропавловки... шибениця... тріск зломаної шпаги... і табличка «царевбивець»... (ст. 83).

— До ноги! — різко скрикнув вартовий офіцер.

Знов рвучко і гостро вирвалися рушниці і притулились до лакованих носів чобіті. Білі рукавиці статочно і спокійно сперлися на них. Як покірна машина скинув рушницю й Драгоманів. Далеко вже між чорною чуприною Аракчеєва, рудавою Дибіча й блискучим чубом Бенкендорфа мигтіла лисина царя. Малиновий дзеньків острогів гас в амфіляді» (ст. 83).

Ми навмисне навели ці рядки в оригіналі. Вони дають уявлення про манєру автора, про вміння оповідати жваво, цікаво й реально, про його стиль. Перед нами справді жива сцена. Так ніби бачиш перед очима цю блискучу чету кавалєргардів, що завмерла «на позір» перед царем. Але саме й тут не уникнув автор де-яких нюансів і помилок, які без жалю розбивають перше сприятливе враження.

«Штики, як осинні жала пнялися у голубину стелю». В озброєнню кавалєргардів за Олександрівської доби рушниць з багнетами не було. Тай взагалі за старої Росії кавалєрія тримала варту не з рушницями, а завжди з шаблями чи палашами.

«Як покірна машина, скинув рушницю і Драгоманів». Адже Драгоманів — гвардії підпоручник? Та хоч би не зробив з нього автор кавалєргарда, то все ж він, як старшина, рушниці не повинен би мати.

Звісно, ясно, чому свого героя автор наділив рушницею з багнетом. Про це говорить боротьба в його душі перед обличчям Олександра: «відвести штика, втопити в зеленому мундирі, так близько, так певно». Але ж чи це було потрібно? Хіба Драгоманів не міг би думати про те саме з палашем у руці, мати який йому належало.

Реальна сцена повертається в надуманність і фальш. Коли вже братися малювати такі історичні картини з російського минулого, то слід справитися у статуті внутрішньої служби та заглянути й до історії полків того війська, про яке пишеться. В кожному разі,коли автор хоче дати малюнок, який одповідає дійсности, то він не може

по своїй вподобі наділити полки озброєнням, якого вони не мали. Як не вільно йому, при всіх його широких можливостях, примушувати старшин на варті брязкати «до ноги» рушницею. А то тхне вславленою ,,клюквою", що так пишно розрослася в модних фільмах чужоземних із російського життя. Її не годиться пересаджувачи на наш грунт.

Отакі недокладності, анахронизми та помилки, що зразки їх навели ми вище, на шкоду виходять «блискуче відданому стилю доби», про який пише п. Голубець. І тим прикріші вони, їх можна було легко уникнути.

* * *

Та чи слід стільки уваги і місця присвячувати невеличцій книжці (106 сторінок 16-ки) молодого автора і до того ще тільки частині недокінченої повісти? — спитає читальник. Чи не занадто довго спиняємося ми на дрібницях, чи не занадто суворі ми в своїх висновках? — скаже нам другий. Що-до дрібниць, то оминути їх не можна було, бо надто вже вони характерні. А що-до суворости, то ми далекі від неї, бо дбаємо лише про об'єктивність.

Поговорити ж докладніше про «Сонце в Чигирині» конечне слід і то от чому. Цю книжку хвалять, і хвалять не безпідставно. Але вже иноді вихвалюють автора занадто. Ми на початку наводили слова п. Голубця, який уважає цю історичну повість «великим досягненням», що його можна поставити поруч із працями Академії Наук, і пророчить авторові славу більшу за славу Лесі Українки.

«Автором талановитим і всестороннім» визнає його наш визначний літературний критик Володимир Дорошенко («На зустріч» ч. 3 1. 2. с. р.), а заслужений професор Сімович, навівши де-які застереження, вважає його за «автора цікавого (теж дуже талановитого)» і говорить про нього, як про «першого у нас тепер творця історичної новелі, з якої на кожному кроці б'є велика інтеліґентність» (ів.)

Од таких похвал трохи закрутитися голова може і письменникові вже старішому. Отже може, молодому авторові не зашкодить почути і инший голос.

Тим паче, що в повній згоді з иншими критиками вважаємо ми Юрія Косача за письменника безперечно талановитого. На иншому місці в нашому журналі віддається належне його прекрасній збірці поезій «Черлень». *) Ми з тим більшою приємністю вітаєм о появу цієї нової спроби історичної повісти, що власне цьому родові літературної творчости надаємо великого значіння і хотіли б бачити як найпишніший у нас його розвиток. І саме повість Косачева, в якій ми поруч з фактичними поправками до недоладностей та помилок, які їй шкодять, з приємністю одмічаємо і позитивні якості її автора, дає під-

*) Рецензію на ,,Черлень", яка не ввійшла до цього числа, має бути надруковано в однім з наступних.

стави думати, що з нього може виробитися дуже добрий історичний повістяр.

Бажаємо йому на тому полі всякого успіху і саме тим бажанням подиктовано наведені вище сторінки. Захоче молодий автор взяти на увагу наші поради чи ні — то його річ. Але на нашу думку слід йому, розвиваючи прирождений талант, вчитися. Перш за все — подбати про мову. Ми знаємо, як в тих умовах, що в них перебуває письменник, одірваний від свого краю, це трудно, але, коли не можна припасти до лона рідної землі, заколисати себе чарівними мелодіями живої і прекрасної мови нашої народньої, то завжди є можливість пити з багатого джерела історичних документів, старої літератури, народніх пісень та дум, класичних творів найкращих наших письменників.

А друге, треба серьозно й ґрунтовно студіювати історію тієї доби, яка найбільше вабить до себе письменника і одкриває перед його творчістю найкращі можливості.

Далі слід іще було нам і тому так уважно роздивитися «Сонце в Чигирині», що тут річ премійовано на літературному конкурсі. А такі книжки привертають до себе увагу не тільки свого читальника, а й того чужинця, який захоче познайомитися з останніми досягненнями найкращими української літератури. Книжки, що носять собі апробату високо авторитетного журі, являються книжками репрезентаційними. І тому в інтересах нашого письменства і нашої культури дуже бажано, щоб вони викликали, по змозі, як найменше закидів.

Про це треба завжди пам'ятати.

С. Черешн.

З міжнароднього життя

— В Японії.

У Токіо з неясних для европейців причин підполковник Аізава забив генерала Нагату в урядовій будові в час виконання ним урядових обов'язків. Це не перше політичне вбивство в країні східнього сонця за останні роки. Їх було більше — отих випадків, коли молодші військові час од часу одстрілювали своїх старших, а разом з ними іноді й цівільних командних людей. Для кожної иншої країни такого роду явища були б колосальною політичною сенсацією, бо говорили б вони за те, що в державному її апараті щось стало не гаразд, що він розхитаний до краю, а особливо — розхитана армія, в якій такі речі стали можливі. На европейське око — це ніби то реальні ознаки того, що держава стоїть перед військовим пронунціаменто, перед загальною революцією, чи впрост перед банкротством політичної структури своєї, бо вона вже не здібна впорядкувати внутрішні справи свої ні вести скільки будь послідовну закордонну політику на ширший маштаб. Так, принаймні, змагалися пояснити вказані японські явища в европейській, неприхильній для Японії, пресі. З тою мірою підходить до них і преса російська — совітська й пробольшевицька еміґрантська, що-правда, може тому, що

росіянам таки хочеться, аби їх оцінка була рівнозначна з реальністю, а може ще й тому, що иншої міри вони не знають і не уявляють собі, що вона може існувати.

Такий підхід до цієї справи для неосвідомлених ширших кол може здатися цілком переконуючим. Бо ж справді таки,чого була б варта та чи инша велика европейська держава, коли б в її армії підполковники стали б з тих чи инших причин хоч зрідка виряжати на той світ своїх ґенералів? Які з того були б наслідки, — знаємо хоч би з прикладу колишньої царської Росії, щоб не згадувати за инших. А в тім в Японії тих наслідків не видко і це начеб-то ще раз говорить про те, що не слід проводити повних аналогій між подіями в Азії та в Европі, що світ европейський та світ азійський, хоч би й такий ніби-то наскрізь европеїзований, як японський, зовсім одмінні людські явища, до яких треба підходити з одмінною для кожного мірою.

Взяти хоч би факт смерти. До неї японці, як здається, ставляться инакше, ніж европейці. Для них смерть — ніби то не кінець життя, а один з людських нормальних актів, як кожний инший людський акт; це — чин, як всякий инший чин. І можливо, що згадані дві смерті — ґен. Наґати і підполк. Аізави (його засуджено на смертну кару) будуть для них обидві однаково поважні, як два національно-політичні чини, що заслуговують на повагу инших людей. Щось подібного вже сталося в Японії років з два тому назад, коли кільки молодих військових забили одного міністра та двох чи трьох видатних політиків. Убивців було скарано на горло, але їх могили, як і могили їх жертв, було вшановано не лише їх прихильниками, але й й владою.

Далі наслідки для армії. В Европі — це був би розклад, а за ним — анархія чи так звана тверда рука, властиво та сама анархія, лише з гори. В Японії не видко ні того, ні другого. Прийшли, що — правда, звідтам вістки про якісь реформи, але, поки-що прийнаймні, ті реформи обмежуються начеб-то всього тільки на якісь переставлення людей на командних місцях. Дух же японської армії, її дисципліна, праця, жертвенність та послух, по всіх европейських свідоцтвах, зостаються недоторканими і непорушними. Мабуть це тому, що ця армія має инше становище серед громадських і національних чинників, ніж яка будь европейська.

На цьому місці свого часу наведено було статутарну хартію японської армії, що стала базою її творення і цементом її злютовання, та як виробив для неї великий японський реформатор на трон і, дід сучасного мікадо. Згідно з тою хартією члени японської армії, це не тільки салдати, покликані до неї на час і для певної мети. Вони мають бути і єстьна все життя, в уніформі і без неї, спеціяльно виховані громадяне, одповідальні за державу, за її честь, недоторкальність, за лад і спокій в ній, за справедливість і людськість, з рештою за її силу, перемогу й експансію на зовень. В Европі таке завдання перетворило б армію в касту чи в ту чи иншу, як тепер говорять, тотальну партію. В Японії ж армія зостається армією; вона стоїть по-за і по-над партіями, але своїм орґанізованим зв'язком з попередніми та з дальшим поколіннями вона уявляє собою, коли так можна сказати, незломний фізичний кістяк нації, а одночасно з тим тримає в своїх руках і творену національну традицію. Між носіями тої традиції та урядовою практикою час од часу встають конфлікти, що доходять иноді й до трагічного кінця. Але вони бувають трагічні для осіб, та не для влади і не для армії. Навпаки,звичайно з тих конфліктів виходять, як це не дивно европейцям, посиленими й авторитет армії й авторитет урядовий. А це тому, що завжди і у всьому замирює їх між собою та зводить до єдности спільна всім японцям висока ідея нації, її добра та чести, так, як вони їх розуміють.

Наслідки тих конфліктів у закордонній політиці Японії? Як раз у цій площині европейська преса, принаймні суходольна, робить, як здається, найбільше помилок у своїх присудах. За останній час, коли з і явною для всіх силою виявилася японська експансія на азійському суходолі,

Фото Безуглого.

Тополя ім. Пана Головного Отамана Симона Петлюри, посаджена у 1930 році на хуторі Т-ва б. Вояків Армії УНР у Франції (біля Ляньї, деп. S. et M.)

в цій пресі доводиться раз у раз читати статті, в яких поважно говориться про те, що та експансія, мовляв, діло рук японської військової партії, а що японська влада того не хоче й боїться і робить усе, аби цю небезпечну авантюру втримати й припинити. І справді — назверх, здається, що за цими словами есть рація, бо таки майже всі етапи вказаної експансії йшли в супроводі конфліктів між японською армією та японським міністерством закордонних справ. Але як кінчаються вони? Міністерство після конфліктів завжди продовжувало все те, що зачинала армія, і продовжувало, як своє власне діло, лише трохи міняючи темпи та напрями. Говорячи образами, в Мандчурії і під Шанхаєм, в північних китайських провінціях і тепер в Монголії, воно грало і грає ролю гальми в повозі, що його везуть надто баскі коні. Але гальма в повозі існує не для того, аби повоз стояв на місці, а для того лише, щоб баскі коні не перевернули його на небезпечній горі чи на поворотах, та щоб він доїхав цілий туди, куди треба, до своєї цілі. А як їде цей закордонний японський повіз, не дуже то щиро, але найкраще, може, вказано в «Известиях», органі ду-

же чутливої що-до Японії держави, бо чекає вона звідтам смертоносної для себе рани. Московська ґазета говорить про методи японської експансії в таких виразах.

> «Характерною властивістю японського наступу останніх років есть та обставина, що він ніде не кінчається й ніколи не припиняється, що кожний новий захоплений шматок території стає лише плацдармом для дальшого захоплення. Особливою рисою останніх подій есть ще до того й перехід ініціятиви до рук військових, які не схочуть тої ініціятиви випустити й вже з однієї цієї причини на всякий спосіб будуть форсувати темп дальшого наступу».

Виходить і на московську думку, що ріжниця між військовою та невійськовою японською експансією на азійському суходолі лише в темпах. Військові — баскі коні, невійськові — працюють з гальмою, і конфлікти між ними — річ другорядна, а для справи може й корисна, бо з двох сторін, як прожекторами освітлюють її.

Встає до речі питання: на що й на кого спрямовано баский військовий і загальмований цівільний темп чергового японського наступу? «Известия» про це розважливо мовчать, але за них говорять пробольшевицькі еміґрантські «Посл. Новости». Навівши звістку аґентства «Гаваса» про те, що «японо-манджурські озброєні сили все поширюють сферу свого впливу, наближаючися аванґардом своїм до Монґольської Народньої Республіки, яка патронується совітами», ґазета впрост радить большевикам, аби вони позабули про всякі чужі справи, а стали готуватися до «оборони власної території».

Аналоґічні вказівки знаходимо і у французькій пресі. «Пті Журналь» наводить з цього приводу цитату з японського ґеоґрафичного підручника, де говориться:

> «Мапа японських завойовань складається з п'яти кол, що мають один до одного віддаль у тисячу миль. Коли буде здійснено підбиття третього кола, під японський контроль одійдуть: властивий Китай, Манджурія, частина Монґолії, більша частина Сибіру і т. ин.»

Про те саме говорить у кореспонденції з Токіо до «Ле Тан» і французький знавець далекого Сходу Андре Дюбоск вказуючи, що японські військові вимагають од свого уряду «енерґійнішої політики що-до Китаю, очікуючи, що за ним прийде черга й на Росію, а це не запізниться».

Таким чином усе там на сході Азії зводиться до того, що час совітсько-японської боротьби ніби-то наближається. Чи не являється трагічний конфлікт Наґати й Азіяви прологом до неї?

Observator.

Українська Бібліотека ім. С. Петлюри в Паржіи

й читальня при ній (41, rue de la Tour d'Auvergne, Paris 9) відкрита в середу й четвер — 6-9 г., суботу — 4-8 і в неділю — 2-6

При Бібліотеці Музей С. Петлюри.

В читальні 90 орґанів преси — журналів, ґазет, бюлєтенів з ріжних країн, де живуть українці.

Книжки видаються додому. За читання 5 фр. у місяць (за одну книгу) і 25 фр. забезпеки.

Коштом читача висилаються книги тако-ж і на провінцію.

Хроніка

З Великої України.

— Боротьба большевицького уряду з українською літературою. Офіціоз большевицького уряду на Україні — «Вісті» (з 10. 6.1935) містить надзвичайно інтересну промову диктатора України Постишева на пленумі Правління Спілки совітських письменників України на тему «Шляхи української радянської літератури». Промовець констатує наявність великої і запеклої боротьби української літератури за своє національне «я», аж по сьогоднішній день. «Загострення класової боротьби в країні у зв'язку з розгортанням наступу соціялізму по всьому фронту не могло не знайти відбитку в літературі». «Скрипник, а за ним всі ці Гірчаки, Овчарови, Річицькі, Сухіно-Хоменки, висувають знову тіж націоналістичні настанови в питаннях радянської української літератури, які на попередньому етапі відстоювали Єфремови, Ніковські, Зерови, а в середині КП(б)У Шумський і Хвильовий, Скрипник та його школа знову намагаються протиставити українську літературу російській, емансипувати літературний рух від керівництва партії, консолідувати всі націоналістичні елєменти художньої літератури та одночасно з цим цькувати й гудити пролєтарський загін радянської української літератури».

Звичайно совітська влада на Україні жорстоко переслідувала українських письменників: палила і нищила їх твори, засилала самих письменників до Сибіру та на Соловки, примушувала їх каятися, але, як стверджує сам Постишев, і це не помагає.

«Як-що на першому етапі розвитку радянської української літератури боротьба зосередилася головним чином навколо основних питань літературної політики, то на другому етапі ця боротьба розгортається переважно в самій художній творчості».

Не маючи великої певности в тому, що большевицька інквізиція зможе успішно боротися з українською літературою в цій сфері Постишев запрошує українських письменників до співпраці: «Ми говоримо українським письменникам, що мали на минулих етапах де-які вагання та помилки: беріться до роботи, беріться сміливо, впевнено до роботи, включайтеся у творчість великої радянської художньої літератури України».

— Як справді стоїть справа народньої освіти на Україні. Вже кільки разів большевицький уряд на Україні оповіщав про те, що неписьменність і малописьменність ліквідовано до останку. Проте що-разу трохи згодом виявляється, що це є чергова неправда. Зовсім недавно ще раз це підтвердив в своїй розмові з кореспондентом офіціозу українського большевицького уряду «Вісті» (з 8. 6. 1935 р.) начальник штабу української військової округи Кучинський, який між иншим заявив відносно освіти українського населення таке: «ліквідація неписьменности і малописьменности призовників має бути закінчена до 1 серпня. Це вимагає від органів наросвіти серьозної і систематичної роботи по охопленню всіх призовників загальноосвітньою підготовкою, використовуючи для цього літній час. Проте органи наросвіти у цій справі й досі виявляють млявість. За останніми відомостями ще не охоплено навчанням 23,5

відс. неписьменних і 35,8 відс. малописьменних».

— Стан совітських залізниць на Україні. Не дивлючися на призначення диктатором совітських залізниць Кагановича і на його драконовські заходи що-до їх поліпшення совітські шляхи працюють цілком дезорґанізовано. «Вісті» з 11. 6. 1935 подають таку постанову ЦК КП(б)У в справі залізниць: «ЦК КП(б)У констатує, що наказ т. Кагановича «про боротьбу з катастрофами і аваріями» по Основ'янівському відтінку Південної залізниці і по Дніпропетровському відтінку Катеринської залізниці виконується незадовільно. По Основ'янівському відтінку в квітні число аварій і кількість пошкоджених паротягів та ваґонів не тільки не знизилося, але навіть зросло».

З другого боку і простої ваґонів на залізницях не зменшуються: «ЦК КП(б)У констатує, що накази т. Кагановича і т. Орджонікідзе про скорочення перестоїв ваґонів НКШ на Єнакійському заводі металурґічному не виконуються. У травні робота транспортного цеху заводу не тільки не покращала, але погіршилася».

— Збільшення деморалізації дітей в СССР. Уряд СССР вже кільки разів оповіщав, що безпритульність і бездоглядність дітей цілком ліквідовані. Широко реклямував він тако-ж свої успіхи на полі перевиховання дітей-злочинців і опіки над ними; проте реальні факти офіційно оповіщені тим же совітським урядом говорять про щось инше. На початку біжучого року совітський уряд розповсюдив кару смерти на дітей, починаючи від 12 років. Цей один факт вже свідчить про те, що боротьба совітського уряду з дитячою злочинністю стоїть зовсім не на тій височині, про яку пише казьонна совітська преса. Другим фактом, який яскраво показує повне безсилля боротьби совітського уряду з дитячою деморалізацією, яку до речі створила большевицька революція, являється нова постанова совітського уряду «про ліквідацію дитячої безпритульности і бездоглядности» («Вісті» ч. 124 з 1. 6. 1935). Ця постанова варта того, щоб її процитувати докладніше:

«Рада Народніх Комісарів Союзу ССР і ЦК ВКП(б) розглянули питання про ліквідацію дитячої безпритульности і бездоглядности...

Наявність безпритульних дітей у столицях та инших містах пояснюється поганою роботою місцевих радянських орґанів і партійних, профспілкових та комсомольських орґанізацій у галузі ліквідації й запобігання дитячої безпритульности і відсутністю орґанізованої участи в цій справі радянської громадськости.

а. Більшість дитячих будинків у господарському і вихованому відношенню поставлені незадовільно.

б. Цілком недостатня, а в ряді місць і зовсім відсутня, орґанізована боротьба з дитячим хуліганством і злочинними елементами серед дітей та підлітків...»

Далі Совнарком СССР в сотий раз постановляє про: поліпшення стану дитячих будинків і трудових колоній, про запобігання дитячої безпритульности, про орґанізацію боротьби з хуліганством дітей на вулицях, про посилення відповідальности батьків і заходи боротьби з правопорушеннями малолітніх і нарешті про дитячу літературу і кінофільми.

Треба думати, що всі ці постанові дадуть тіж результати, що і раніше, бо головною причиною деморалізації дітей є той аморальний і бездушно-бюрократичний режим, який створили большевики і який виявляється у відсутності індивідуальної і громадської свободи, в безправності особи, в розвалі родини, в кривавому терорі, що є ганебним прикладом для малолітніх злочинців, в розвиненню дикого матеріялізму і повної безпринціповості в поведінці, нарешті в колосальному, безприкладному і

злочинному спролєтаризуванню ледве заторкнутих цівілізацією мас.

— П'ятьнадцятиліття походу польсько-українських армій на Київ. Совітська преса в цей час присвячує багато статей і заміток п'ятьнадцятиліттю походу польсько-українських армій на Київ для звільнення України від московської окупації. З вказаних статей найбільше лайливою і брехливою являється стаття редактора «Вістей» Ф. Тарана під назвою «Білопольсько-петлюрівська авантюра». Стаття починається таким уступом: «інтервенціоніський наїзд білополяків 1920 року на Україну, за визначенням Леніна і Сталіна, був черговою — третьою з черги — спробою держав Антанти повалити пролєтарську диктатуру, задушити молоду Радянську республіку». Боротьбу законного Українського Уряду в союзі з Польщею проти большевицько-московської окупації стаття силкується представити цілком по своєму: «і донині намагаються вони (українські націоналісти) малювати справу так, що польські білі війська пішли на Україну «допомагати» Україні «звільнитися» від большевиків». («Вісті» з 6. 6. 1935 р.).

З життя укр. еміґрації

У Франції.

— З життя Товариства б. Вояків Армії УНР у Франції.

— Акція Т-ва в справі заборонних про працю законів. Цей рік Управі Т-ва довелося багато працювати над справами заборонних про працю для чужинців законів. Річ в тому, що при виміні карт в цьому році багатьом членам Т-ва, які не підпали під норми вказані в законах, було одмовлено у видачи т. зв. «аві фаворабль». Члени Т-ва звертались до Управи в цих справах і всі справи були залагоджено. Так виклопотано було аві фаворабль таким членам п. п. Павлюкові, Станіславському, Бахтинові, Бордюгівському, Ющакові, Джусеві, Ніценкові, Каленіченкові. Ці заходи переведено всі через Французьку Федерацію, яка багато в цьому помогла. В цій акції так само Т-во робило багато справ спільно з Генеральною Радою Союзу, яка з свого боку вживала заходи. На сьогодня прохання всіх прохачів задоволені. Одночасно робилися заходи і що-до видачи шомажу для тих, яким одмовлено. Так само й ці заходи Управи увінчалися успіхом. Треба скласти найщиршу подяку керовникам Французької Федерації Інвалідів, яка в кожній справі інтервеніювала і добивалася поновного рішення від м-ва, коли останнє відмовляло в перший раз (справа п. Павлюка поновлювалася два рази, п. Станіславського — три рази і т. д.). Приємно констатувати таке відношення від французів до справ наших б. вояків як раз під цю тяжку для нас пору.

— Хутір Т-ва. Хутір Т-ва зараз являється місцем спочинку для членів Т-ва і його родин. В кінці червня перед одкриттям сезону Управа відбула туди свою подорож і сотн. Половик, референт по справам хутора, показав Управі, що зроблено на хуторі і що ще залишилося зробити. По оглядинах Управа Т-ва, ознайомившися детально з господарюванням на ньому, найшла його в доброму стані і постановила висловити щиру подяку і признання сотн. Половикові, референтові по справам хутора, та п. Каленіченкові, доглядачеві його, за зразкове ведення господарства.

В літні неділі на хуторі перебувало до 30-40 осіб. Тепер справа перебування членів Т-ва унормована краще і побут на ньому більше орґанізований.

Є всі дані думати про те, що в цьому році, не дивлючися на кризу, хутір не тільки не одійме від бюджету Т-ва певну частину, а навпаки на кінець року дасть прибуток.

— З життя філії Т-ва в Шалеті. В минулому числі «Тризуба» було подано коротку замітку про свято філії Т-ва в Шалеті. Тут подаємо детально про це. Філія в Шалеті встановила добрий звичай, вшановувати що-року річницю відродження української армії в день св. Володимира. В цьому Році, в 18-ту річницю, шалетська філія особливо урочисто провела це свято. В суботу 27-го липня в залі місцевої Громади відбувся блискучий концерт. Після промови Уповноваженого Т-ва п. полк. Татарулі, хор проспівав національний гімн. Далі розпочався концерт. Артистично з великим піднесенням п. О. Сопільник продекламував «Козак Невмирака» І. Франка. Світові ефекти на сцені, гарні декорації, до цього патріотичного твору Франкового — викликала серед присутніх великий ентузіязм. Виконавець мусів кільки раз переривати свою декламацію, бо присутні перебивали його аплодисментами. Він же добре виконав арію султана з опери «Запорожець за Дунаєм».

Чудове враження зробив мішаний хор під орудою молодого диригента п. М. Колодія. Мальовничі національні убрання жінок та чоловіків було просто ефектовні. Хор бездоганно проспівав кільки речей. Приємно констатувати, що хор, складений з аматорів, що всі зайняті роботою, поклав так багато праці для роботи культурної. Безперечно в дисципліні хора, в його співах відчуваєш школу й тверду руку давнього і відомого серед наших вояків диригента п. Ковгана, який ще в таборі Каліш придбав собі славу. Він вклав «музичну душу» і серед українців в Шалеті. Він підготовив собі зміну — молодших диригентів і уважно слідкує за їх розвитком і доглядає за тою справою.

Молоденька піяністка панна В. Омельченкова старанно відіграла кільки речей на піано і мала заслужений успіх, показали свій добрий талант і гарне виконання п. Алена (француженка) та п. Ельбах (чех), що грали з піднесенням, а п. В. Григораш виконав декламації.

Цей концерт справив на присутніх добре враження. Після нього відбулися танці.

На другий день 28 липня в помешканню Громади відбувся обід членів Т-ва, на якому крім членів філії і їх родин, були й громадяне, представники Дону та Кубані, а тако-ж і гості: Голова Т-ва ґен.-хор. О. Удовиченко, М. Ковальський, секретарь Т-ва та П. Посипишин, скарбник Т-ва. Підчас обіду, як звичайно, виголошено було кільки промов, повних щирого патріотичного почуття до батьківщини, розуміння нашої ролі на еміґрації, значіння і ролі Т-ва. Виступали й представники Дону та Кубані, яких щиро вітали наші люде. Атмосфера приємна, тепла, товариська, яка така рідка і цінна для наших еміґрантських умов, панувала увесь час на цьому святі. Після обіда, Уповноважений філії полк. Татаруля запросив всіх до Шато-Балн, де в парку було гостям сервіровано чай.

Цим і кінчилося свято, що залишило як і серед місцевих членів, так і серед гостей глибоке невитравне враження.

— З життя Української Громади в Гренобліе. 29-го червня б. р. завітав до Гренобльської Громади, Голова Ґенеральної Ради Союзу, п. Шумицький. О 8 год. вечера в помешканню при кафе: «Контіненталь», відбувся доклад п. Голови на тему: «Сучасне становище Української Еміґрації, Всеукраїнський Конґрес та міжнароднє становище Української справи» Вхід на доклад був вільний для всіх українців міста Гренобля.

Крім громадян та українців, які не входять до складу Громади, прибула на доклад і майже в повному складі, так звана, Громада націоналістів: «Відродження» з метою зірвати доклад, що ясно було видно з їхнього визиваючого поводження на докладі.

Треба віддати належне нашим громадянам, які зуміли себе стри-

мати в рамках до таких «гостей», які нібито «плекають новий дух», а забувають виплекати в собі бодай елемента ніші поняття вічливости та вихованности. По докладі вони ставили запитання п. Голові які зовсім не торкалися теми докладу. «Високі гості» прийшли вже з готовими, записаними на папірцях заздалегідь, запитаннями, не знаючи на яку тему відбудеться доклад. На всі запитання п. Голова давав дуже влучні відповіді.

Українська Громада в Гренобліщиро дякувала п. Голові Генеральної Ради за його відвідини та доклад. Маємо надію, що ще не один раз будемо вітати у себе докладчиків з центру, бо кожні такі відвідини, безумовно, об'єднують громадян. Що-до єдности Громади, то можна з певністю сказати, що вона однодушна і одностайна, як на початку утворення так і на шостому році свого існування.

Але не слід обминути, бодай маленькою вдячністю наших місцевих горе-відродженців, які так уміло повели пропаґанду знищення Громади, що добилися як раз протилежних результатів. Громада ще більше зміцнилася, від цих умілих пропаґандистів.

Громадянин.

У Польщі.

Вінок на стрілецькі могили на Маківці від редакції «Тризуба».

11 серпня с. р. секретарь редакції «Тризуба» інж. Семен Нечай поклав од редакції вінок на могилах українських січових стрільців, на горі Маківці в Карпатах, що полягли в 1915 році від московських куль. Великий вінок із живих квітів, оточений навкруги смерековими гилками, мав широку жовто-блакитну стрічку з написом «Героям Маківки — «Тризуб».

Докладніше про це — в наступному числі «Тризуба».

Спростування.

Було подано в українській пресі про те, що припинено було діяльність Українського Бюро в Женеві: отже Українське Бюро в Лондоні подає до загального відома, що ця звістка не одповідає дійсности і що урядування в ньому обмежено лише на час ферій виключно до найважніших справ.

(У к б ю р о) Лондон).

Лист до Редакції.

До Хвальної Редакції тижневика «Тризуб».

Позбавлений можливости безпосередньо відповісти та подякувати всім, хто привітав мене в день мого 50-ліття, ласкаво прошу Вас, Високодостойний Пане Редакторе, дозволити мені на сторінках Вашого хвального часопису сердечно подякувати всім нашим військовим і громадським орґанізаціям, всім воякам, громадянкам та громадянам за пам'ять про мене і надіслані побажання.

З правдивою до Вас повагою
С а л ь с ь к и й
Генерального Штабу Генерал-Хорунжий.

29 липня 1935 р.

Зміст

— Париж, неділя, 25 серпня 1935 р. — ст. 1 *** — ст. 2. — Книголюб. Ucrainica в чужих наукових виданнях од 1933 до половини 1935 року — ст. 3. — Ткач-Олійник. Листи з Далекого Сходу. І. — ст. 9. — С. Черепин. На літературні теми. II. Laudanda voluntas ст. 15. — Observator. З міжнароднього життя — ст. 23. — Хроніка. З Великої України — ст. 27. — З життя укр. еміграції: У Франції — ст. 29. — В Польщі — ст. 31. — Лист до Редакції ст. 31.

ТРИЗУБ

тижневик політики, культури, громадського життя та мистецтва, заснований р. 1925 Вяч. Прокоповичем, виходить в 1935 році по-старому і за участи тих самих співробітників

Умови передплати на 1935 рік

У Франції на рік — 80 фр., на півроку — 40 фр., на три місяці — 20 фр. на один місяць — 8 фр., окреме число — 2 фр.

	1 рік.	½ року	3 місяці	1 місяць	окр. чис.
ЧЕХІЯ	80 к. ч.	40 к. ч.	20 к. ч.	10 к. ч.	3 к. ч.
ПОЛЬЩА	25 зл.	15 зл.	8 зл.	3 зл.	1 зл.
РУМУНІЯ	500 леїв	300 л.	150 л.	50 л.	20 л.
НІМЕЧЧИНА	12 мар.	6 м.	3 м.	2 м.	0,50 м.
СПОЛ. ШТАТИ П.А.	3 дол.	1,5 д.	1 д.	0,40 д.	0,10 д.
КАНАДА	3 дол.	1,5 д.	1 д.	0,40 д.	0,10 д.
БЕЛЬҐІЯ	20 бельґ.	10 б.	6 б.	2 б.	0,60 б.

У Парижі набувати в книгарні В. Поволоцького, 13 rue Bonaparte, Paris VI.

Закордоном журнал передплачувати й набувати можна у представників «Тризуба»: 1) В. Канаді— W. Sikewich, P.O. Box 333 Toronto, Ontario, Canada. 2) В Румунії — Dm. Herodot, Strada Delea Veche, 45. Bucarest. 3) В Чехословаччині—П р а г а: P. Filonovic. Praha—Michle, Jaurisova 779, b. 19. П о д є б р а ди: п. інж. Бурачинський. Ukr. Hosp. Akademie, Podébrady. 4) В Польщі —J. Lipowecki, ul. Czerniakowska 204, m. 25, Warszawa, для грошевих переказів—пошт. рахунок 13.435 Warszawa, Jan Lipowecki. 5) В Спол. Штатах — Nash Bazar, 151 Av. A. New York, N. Y., U. S. A. 6) В Царьгороді : M. Zabello. Posta kuturu № 224. Beyoglu. Istamboul. Turquie. 7) В Б е л ь ґ і ї — Georges Jakovliv, Ing., 43, rue de Coppin, Jambes — Namur. Chèque Postal 234465.

« М И »

Літературний неперіодичний журнал

М И — це журнал для тих, що зрозуміли вагу і вартість українського аґресивного мистецтва, його потребу стати нарешті співзвучним з завданнями нового европейського побуту.

М И — друкує лише кращі твори українських письменників, критиків та есеїстів, містить переклади з світової літератури, приносить артистичні репродукції праць визначних українських і закордонних мистців.

М И — це єдиний український журнал, який відповідає всім вимогам книжкової естетики.

М И — виборює українській літературі незалежне місце серед хаосу політиканства та демаґоґії!

М И — виходить великими томами до 200 стор. друку і коштує всього 2.75 зол.

М И — повинно знайтися в руках кожного українського інтеліґента.

Адміністрація журналу M. Kunyćkyj. Ul. Staroscińska 4, m. 3. W a r s z a w a . Pologne.

Редакція і адміністрація: 42, rue Denfert-Rochereau, Paris-V

Tél. Danton 80-03.

Для переказів у Франції: «Le Trident», chéque postal 898.50, Paris.

Редаґує — **Комітет.** Адміністратор : **Іл. Косенко**

Le Gérant : M-me Perdrizet.

Imp. de Navarre, 5, r. des Gobelins, Paris (XIIIe)